

Šľachtiteľský program plemena valaška (pôvodná valaška)

Úvod šľachtiteľského programu:

Šľachtiteľský program a šľachtenie plemena valaška (pôvodná valaška) vychádza zo Zákona č. 194/1998 Z. z. o šľachtení a plemenitbe hospodárskych zvierat a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o šľachtení a plemenitbe“) a Smernice Rady 89/361/EHS týkajúcej sa čistokrvných chovných oviec a kôz. Napĺňanie šľachtiteľského programu sa vykonáva v súlade so Zákonom č. 39/2007 Z. z. o veterinárnej starostlivosti v znení neskorších predpisov, Vyhláškou Ministerstva pôdohospodárstva a rozvoja vidieka Slovenskej republiky č. 18/2012 Z. z. ktorou sa ustanovujú podrobnosti o identifikácii a registrácii oviec a kôz v znení vyhlášky č. 49/2015 Z. z., Vyhláškou Ministerstva pôdohospodárstva Slovenskej republiky č. 18/2001 Z. z. o vykonávaní kontroly úžitkovosti, kontroly dedičnosti a testovania úžitkových vlastností, kontroly zdravia, kontroly dedičnosti a testovania zdravia, hodnotenia zovňajšku hospodárskych zvierat, o založení a vedení plemennej knihy, založení a vedení plemenného registra, vedení predpísanej evidencie a o overovaní pôvodu hospodárskych zvierat, Rozhodnutím Komisie 90/254/EHS, ktorým sa stanovujú kritéria pre schvaľovanie organizácií a združení chovateľov, ktoré zakladajú alebo vedú plemenné knihy pre čistokrvné plemenné ovce a kozy, Rozhodnutím Komisie 90/255/EHS, ktorým sa stanovujú kritéria pre zápis čistokrvných plemenných oviec a kôz do plemenných kníh; Rozhodnutím Komisie 90/256/EHS, ktorým sa stanovujú metódy pre monitorovanie úžitkovosti a posudzovanie genetickej hodnoty čistokrvných plemenných oviec a kôz, Rozhodnutím Komisie 90/257/EHS, ktorým sa stanovujú kritéria schvaľovania čistokrvných plemenných oviec a kôz a používania ich spermy, vajíčok a embryí na plemenárske účely, Rozhodnutím Komisie 90/258/EHS stanovujúcim zootechnické certifikáty o pôvode čistokrvných plemenných oviec a kôz, ich spermy, vaječných buniek a embryí. Tento šľachtiteľský program je zároveň vypracovaný s ohľadom na Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2016/1012 o zootechnických a genealogických podmienkach na plemenitbu čistokrvných plemenných zvierat, hybridných plemenných ošípaných a ich zárodočných produktov a na obchodovanie s nimi a ich vstup do Únie a ktorým sa mení nariadenie (EÚ) č. 652/2014, smernice Rady 89/608/EHS a 90/425/EHS a zrušujú určité akty v oblasti plemenitby zvierat („nariadenie o plemenitbe zvierat“). Napĺňanie tohto šľachtiteľského programu sa musí vykonávať v súlade so štatútom plemenných kníh pre ovce chované na Slovensku. Tento šľachtiteľský program vychádza aj z dlhodobou stanovenými zásadami v predchádzajúcich štatútoch plemennej knihy pri šľachtení daného plemena na území Slovenskej republiky.

Napĺňanie a dodržiavanie tohto šľachtiteľského programu zaisťuje Zväz chovateľov oviec a kôz na Slovensku – družstvo, ako uznaná chovateľská organizácia podľa zákona o šľachtení a plemenitbe poverená Ministerstvom pôdohospodárstva a rozvoja vidieka Slovenskej republiky vedením plemennej knihy.

Šľachtiteľský program je súbor systematických opatrení a zámerov, vrátane zaznamenávania údajov, selekcie, plemenitby a výmeny plemenných zvierat a ich zárodočných produktov, ktoré boli navrhnuté a realizované s cieľom zachovať alebo posilniť želané fenotypové a genotypové znaky a vlastnosti v rámci cieľovej chovnej populácie. Na základe tohto šľachtiteľského programu sa stanovuje chovný cieľ predmetného plemena. Chovný cieľ sa stanovuje prostredníctvom chovateľských metód, ktoré sú definované pri hodnotení kontroly úžitkovosti.

Cieľom tohto šľachtiteľského programu je zvyšovanie genetickej hodnoty a úžitkovosti jedincov daného plemena na území Slovenskej republiky tak, aby mal nadväzovať na šľachtiteľské programy a chovné ciele v krajine pôvodu plemena a v ostatných krajinách Európskej únie. Tento šľachtiteľský program sa vzťahuje na územie Slovenskej republiky.

Charakteristika plemena

Valašské ovce sa dostali na územie dnešného Slovenska s valašskou kolonizáciou v 13. a 14. storočí. Valaška patri do skupiny „capových“, oviec chovaných na Balkáne. Na Slovensku sa valašské ovce chovali celé generácie v nadmorskej výške 600 – 1200 metrov na Liptove, Kysuciach, Orave, Spiši, v oblasti Nízkych Tatier, Veľkej a Malej Fatry a Spišskom Rudohorí. V súčasnosti sa valašské ovce chovajú okrem Slovenska ako génová rezerva v Českej republike, kde sa uskutočňuje ich revitalizácia. V Slovinsku sú chované ako génová rezerva ovce plemena bovšská (Bovec sheep), ktoré sú fylogeneticky, fenotypovo a z hľadiska úžitkového zamerania blízke plemenu valaška resp. zošľachtená valaška. Fenotypovo veľmi podobné ovce našim valašským ovciam sa chovajú v oblasti karpatského oblúka aj v Rumunsku, Bulharsku, Ukrajine, Poľsku a Nemecku.

S chovom valašských oviec ako génovej rezervy sa na Slovensku začalo v r. 1992. V tomto roku v rámci Slovenského zväzu chovateľov vznikol Klub chovateľov valašských oviec so sídlom v Ružomberku. Klub chovateľov založilo 15 členov, ktorí z fenotypového hľadiska začali sústreďovať pôvodné valašky. V r. 1993 pôsobilo v chove 141 ks bahníc a 4 ks plemenných baranov. V r. 1994 sa robila kontrola mliekovej úžitkovosti u 103 bahníc. V ďalších rokoch došlo k zmenám v početných stavoch oviec a najmä sa znížilo zastúpenie chovateľov valašských oviec (v súčasnosti už iba jeden chovateľ). Podľa výsledkov z bonitácie v roku 2005 sa chovalo na Slovensku iba 34 kusov valašských oviec, z toho 27 bahníc a 7 jariek. V súčasnosti sa situácia mení k lepšiemu a zvyšuje sa záujem o chov valašiek. V r. 2007 požiadali traja chovatelia o uznanie rozmnožovacích chovov.

Plemeno valaška (pôvodná valaška) je charakteristické živým temperamentom, pevnou konštitúciou, dobrou otužilosťou, skromnosťou a dobrou chodivosťou v členitom teréne. Valašky výborne odolávajú nepriaznivým poveternostným vplyvom (fujavice, rýchla zmena počasia, jarné a jesenné nočné mrazy). Ďalej sú vhodné pre košarovanie pod otvoreným nebom i v daždivom počasí, čomu zodpovedá charakteristická stavba rúna. Vyznačujú sa dobrou schopnosťou prispôbiť sa drsnejším podmienkam horských a podhorských oblasti stredného a severného Slovenska. Pôvodné plemeno valaška môžeme stručne charakterizovať ako plemeno s tromi úžitkovými vlastnosťami. Relatívne najvýraznejšie je vyvinutá mlieková úžitkovosť, potom nasleduje úžitkovosť vlnová a na poslednom mieste úžitkovosť mäsová (nízka živá hmotnosť jahniat pri odstave, nízka hmotnosť dospelých oviec a nízka plodnosť).

Plemeno valaška (pôvodná valaška) je malého telesného rámca. Výška v kohútiku 510 – 550 mm., živá hmotnosť bahníc bola 30 – 35 kg, baranov 40 – 45 kg (v r. 1951 bola živá hmotnosť bahníc v kontrole úžitkovosti (ďalej len „KÚ“) 36 – 40 kg a baranov 45 – 48 kg).

Hlava je jemná, suchá, vysoko nosená s pravidelne utváranými úzkymi čeľuťami. Pri bahniciach klinovitého tvaru pri baranoch mierne klabonosá. Hlava je neovlnená dobre pokrytá jemnou priliehavou srstou, s dobrou šticou vlny. Obrast siaha po temeno. Oči živé, tmavé. Uši sú krátke, smerujúce do strán. Charakteristickým znakom baranov valašských oviec sú rohy rôzneho tvaru, najčastejšie sú špirálovito zatočené a na boky vybiehajúce. Bahnice môžu byť bezrohé (šuté) alebo rohaté (kornuty).

Krk je dlhý, zaručujúci dobrú pohyblivosť hlavy pri spásaní porastu v neprístupných miestach, okusovaní vyšších partií drevín a krovín, či vzpriamení hlavy vysoko nad úroveň terénu pri pozorovaní okolia.

Lopatka je pevne viazaná k trupu, nie veľmi široká, plynulo nadväzujúca na krk. Na druhej strane sa na ňu hladko napája hrudník. Toto hladké napojenie napomáha bezproblémovému bahneniu.

Hrudník za lopatkou je užší, dozadu sa rozširujúci, dlhý a primerane hlboký, poskytujúci dostatočný priestor pre pľúca.

Chrbát je dlhý a rovný s primeraným osvalením.

Brucho je priestorné, poskytujúce dostatok miesta pre tráviaci trakt. Obrast brucha je slabý.

Zadok je primerane dlhý, mierne sklonený. Panva je dostatočne priestorná, čo je predpokladom pre bezproblémové pôrody.

Končatiny sú pevné a suché s pravidelnými postojmi. Sponka stredne dlhá, pevná, dobre utvorená. Paznechty menšie, zovreté, tvorené veľmi kvalitnou tvrdou rohovinou. Obrast predných končatín nedosahuje zápästný kĺb, pri zadných siaha po päťový kĺb, časť nôh je pokrytá krátkou bielou krycou srst'ou. Dobre utvorené končatiny sú predpokladom pre charakteristickú výbornú chodivosť valašských oviec a ich schopnosť pohybovať sa v hornatom teréne.

Vlna oviec plemena valaška je hrubá, sortimentu D/E, E, E/F až F (40,1 – 86 μm), zmiešaná, pretože je zložená z viacerých typov vlasov (vlnovlas, prechodný vlas pesík, polopesík a mŕtvy vlas). Tieto vlasy sa líšia rozdielnou histologickou štruktúrou (vlasy dreňové a bezdreňové) a morfológickou stavbou (rozdielna hrúbka a dĺžka). Z hľadiska produkcie vlny patrí valaška do skupiny oviec so zmiešanou vlnou. Prítomnosť rozdielnych vlasov v rúne spôsobuje veľkú nevyrovnanosť vlny v hrúbke (jemnosti) a dĺžke v pramienku a chumáčiku, ale aj topografickú (na rôznych častiach tela: lopatka, bok, stehno, chrbát a brucho). Vlna valašky je v hrúbke (jemnosti) veľmi nevyrovnaná a v rúne kolíše od 12 mikrometrov (μm) do 180 až 250 μm . Hrúbka vlnovlasov, ktoré tvoria podsadu sa pohybuje od 12 μm do 38 μm , čo sa vyrovná hrúbke merinovej vlny. Hrúbka polopesíkov kolíše od 32 μm do 64 μm , hrúbka pesíkov od 54 μm do 98 μm až 150 μm a hrúbka mŕtvych vlasov od 76 μm do 200 až 250 μm . Charakteristickým pre rúno valašky je veľká rozdielnosť v dĺžke jednotlivých druhov vlasov. Pri ročnej striži dosahuje dĺžka podsady 50 – 80 mm, polopesíkov 150 – 250 mm, pesíkov 300 – 400 mm a mŕtvych vlasov 30 – 80 mm. Významným ukazovateľom nevyrovnanosti vlny v dĺžke je podiel dĺžky podsady k dĺžke pesíkov, ktorý dosahuje len 15 – 25 %. V rúne oviec plemena valaška sa nachádza v priemere 70 % podsadových vlnovlasov, 9 % polopesíkov, pesíky a mŕtve vlasy tvoria 21 %.

Úžitkové vlastnosti plemena

Valaška (pôvodná valaška) je typické polohrubovlnové až hrubovlnové dvojstrižné plemeno, strihalo sa na jar (máj) a na jeseň (september). Základná farba vlny je biela, avšak valašské ovce sa vyskytovali vo viacerých farebných odtieňoch. Ročná produkcia potnej vlny by sa mala pohybovať u bahníc od 1,2 do 2,4 kg a u baranov od 1,8 do 2,5 kg.

Ročná produkcia mlieka za laktáciu bola v minulosti veľmi nevyrovnaná a kolísala od 60 do 120 litrov (vynikajúce bahnice až 150 l.). Výsledky kontroly mliekovej úžitkovosti oviec plemena valaška prepočítanej na 3. laktáciu na základe údajov Slovenského zväzu chovateľov. Plodnosť bola v minulosti od 95 – 105 %. Percento výskytu dvojčiek bolo nízke a predstavovalo 2 – 15 %.

Valašky sú typické sezónne polyestrické plemeno s hromadným výskytom ruje v jesennom období (október, november).

Postup šľachtenia plemena

Základnou formou šľachtenia je čistokrvná plemenitba a hlavným chovným cieľom je zachovanie populácie valašských oviec v pôvodnom type ako *genetického živočíšneho zdroja*. Šľachtiteľská práca v populácii bude zameraná na udržanie genetickej variability v populácii, zachovaní charakteristických vlastností a typických znakov exteriéru.

V zmysle odporúčania Klubu chovateľov valašských oviec by sa malo základné stádo rozšíriť minimálne na 150 čistokrvných bahníc. Z hľadiska uchovania a regenerácie plemena v ďalších rokoch je nevyhnutné:

- Výrazne rozšíriť počet chovov najmä za účelom zvýšenia počtu odchovaných baranov.
- Centrálne monitorovať výber a pohyb plemenných zvierat ako aj možný nárast intenzity príbuzenskej plemenitby.
- Podľa možnosti využívať genofond zahraničných populácií (Česká republika, Nemecko a Švajčiarsko).
- Z oblasti Liptova, Oravy, Zamaguria a Spiša selektovať na základe fenotypových vlastností rúna typy oviec blízke pôvodnému valašskému plemenu a zaraďovať ich do KÚ.

V šľachtení sa budú realizovať opatrenia pre zachovanie širšieho spektra génov, ktoré sa vyskytujú v populácii valašských oviec a ktoré podmieňujú najmä exteriérové znaky pôvodnej valašky. Chovným cieľom je uchovanie plemena v pôvodnom type.

Plemenný štandard a chovný cieľ oviec plemena valaška (pôvodná valaška) chovaného v SR

Hlavné ukazovatele:

Ukazovateľ		valaška (pôvodná valaška)
Základná charakteristika	<i>Plemenný štandard</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Malý až stredne veľký telesný rámec, ovce dobre chodivé, prispôsobené drsnejším klimatickým podmienkam. • Hrubovlnové plemeno so splývavým a bielym rúnom, s podsadou do 1/3 dĺžky pesíka, prípustný výskyt mŕtveho vlasu. • U oviec a baranov prípustný výskyt rohov. • Chov oviec ako génová rezerva.
Úžitkové zameranie	<i>Plemenný štandard</i>	Kombinovaná úžitkovosť (vlnovo–mliekový úžitkový typ)
Hmotnosť bahníc	<i>Plemenný štandard</i>	40 kg
Hmotnosť plemenných baranov	<i>Plemenný štandard</i>	60 kg
*Hmotnosť jariek	<i>Plemenný štandard</i>	30 kg
**Hmotnosť aukčných baranov	<i>Plemenný štandard</i>	45 kg
Produkcia mlieka za dojnú periódu	<i>Plemenný štandard</i>	100 l
Jemnosť vlny	<i>Plemenný štandard</i>	40,1 – 55 µm u bahníc (D/E – E), 43,1 – 86 µm u baranov (E – F)
PDP jahniat do odstavu –jahničky	<i>Plemenný štandard</i>	0,210 kg
PDP jahniat do odstavu – baránky	<i>Plemenný štandard</i>	0,240 kg
Plodnosť na obahnenú ovcu	<i>Plemenný štandard</i>	120 %

* hmotnosť jahničiek do 1 roka musí byť minimálne 2/3 živej hmotnosti bahníc

** uvádzaná hmotnosť sa týka baranov vo veku nad 1 rok, do 1 roka musí mať baran minimálne 2/3 živej hmotnosti aukčného barana